

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

© Довба М.О., 2005

Проаналізовано наукові підходи до аналізу перспектив розвитку регіонів. Оцінено конкурентні переваги прикордонних регіонів на прикладі Яворівського району. Обґрунтовано пріоритетні напрями його розвитку.

In the article scientific approaches are analysed to the analysis of prospects of development of regions. The competitive edges of boundary regions are appraised on the example of the Yavorivscogo district. The priority directions of his development are determined.

Постановка проблеми. Об'єктивна необхідність вимагає поступового, але неухильного включення економіки (передовсім) прикордонних регіонів України до системи міжнародного поділу праці, світових інтеграційних процесів, враховуючи усі вихідні, визначальні умови, що складаються у світовій економічній системі.

Особливості економічного розвитку прикордонних регіонів як України, так і сусідніх країн такі:

- ◆ по-перше, вони дедалі більше стають глобальною цілісністю, в якій посилюється взаємозалежність національних економік на основі поглиблення транснаціоналізації виробництва та обігу, всього господарського життя;

- ◆ по-друге, зростає інтенсивність регіональних інтеграційних процесів, що веде, з одного боку, до виникнення великих економічних просторів (наприклад: євро регіонів) та вилучення відповідного ефекту за рахунок зростання масштабів виробництва, а з іншого – до сегментації світового ринку, до секторизації єдиного світового господарства внаслідок створення щодо замкнених торгово-економічних блоків та інтеграційних угруповань;

- ◆ по-третє, економіка як міжнародна господарська система характеризується циклічністю розвитку, яка впливає на динаміку, темпи та пропорції економічного поступу як окремих країн, так і її прикордонних регіонів;

- ◆ по-четверте, домінуючими факторами економічного розвитку прикордоння стають інтелектуально-інформаційні складові, які отримують могутній поштовх внаслідок науково-технологічної революції з обох сторін кордону;

- ◆ по-п'яте, поступово змінюється економічна основа сучасної цивілізації: індустріальна модель розвитку визначається пріоритетом знань, людського капіталу, формування "економіки розуму", "економіки думки";

- ◆ по-шосте, необхідність інтеграції економік прикордонних регіонів у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили потребу в інноваційному підході розвитку усього спектра економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із важливих шляхів такого аналізу є використання підходу американського дослідника Е. Блеклі, згідно з яким альтернативи розвитку громад повинні визначатися її істотними характеристиками і специфікою економічної та соціальної структури [1]. Оскільки таке наукове припущення є цілком доречним для аналізу перспектив не лише району, але й географічно ширших територій і регіонів, то корисним буде навести запропоновану Блеклі типологію альтернатив місцевого розвитку:

1) для території, економіка якої перебуває у стані зростання, політика розвитку повинна вирішувати проблему збільшення кількості населення і можливого погіршення стану довкілля;

2) для території, економіка якої перебуває у стані структурної кризи, основною проблемою є диверсифікація економічної бази і пошук альтернативних підходів до працевлаштування населення;

3) для території, рівень соціально-економічних критеріїв розвитку якої є традиційно нижчим від аналогічних середніх загальнонаціональних показників, основною метою політики розвитку повинні стати, одночасно, пошук альтернатив спрямування економіки, а також підвищення ефективності діяльності традиційної економіки [1].

Аналогічне групування територій за ключовими характерними ознаками поширене і на Україні: "структурно слабкий", "проблемний", "відсталий", "кризовий" та "депресивний" [2]. Загалом ці поняття тісно переплітаються, однак мають вони і деякі відмінності. Якщо йдеться про комплексну характеристику регіону, зокрема низькі показники соціально-економічного розвитку, які значно відстають від середньостатистичних обласних чи державних, то це "відсталий регіон". Якщо ж класифікувати регіони за певною ознакою (порушений екологічний стан, наближеність до кордону, наявність конфліктних ситуацій), щодо якої регіон вимагає додаткової допомоги, то це "проблемний регіон". Характеристика "кризових" територій здійснюється за економічними показниками: спад виробництва, зростання безробіття, зниження рівня життя населення. До категорії "кризових" належать також території, які характеризуються важкою екологічною ситуацією (яскравий приклад – т. зв. "чорнобильська зона") чи розташовані в зонах збройних конфліктів. Якщо застій "кризового" регіону набуває затяжного характеру і він не може самостійно подолати негативних тенденцій розвитку, то така територія характеризується як "депресивна". Але це далеко не означає, що вона втрачена для економічного зростання: така територія має шанси швидко перейти до стабільного розвитку за умови цільової і комплексної підтримки та мобілізації ресурсів.

За теорією професора Гарвардської школи бізнесу Майкла Потера [3] конкурентні переваги визначаються складною системою факторів, що включають в себе:

1. Стратегію і структуру компаній, внутрішньогалузеву конкуренцію. Ці чинники включають умови, які визначають організаційну структуру і менеджмент фірм, а також інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку.

2. Факторні умови, що відображають властивість трансформувати природні ресурси, систему освіти та інфраструктуру в конкурентні переваги.

3. Умови внутрішнього попиту – умови внутрішнього ринку, які визначають розвиток фірм і їх взаємозв'язок з розвитком світового ринку.

4. Суміжні і допоміжні галузі, які намагаються завоювати лідерські позиції на міжнародних ринках, які потребують підтримки з боку груп постачальників світового рівня і могли б забезпечити пришвидшення нововведень (наявність концентрованих груп постачальників).

Формулювання цілей статті. На основі відомих підходів дати оцінку конкурентних переваг прикордонних регіонів на прикладі Яворівського району для ідентифікації перспектив його розвитку .

Виклад основного матеріалу. Традиційно конкурентоспроможність району трактується як зумовлене економічними, соціальними і політичними чинниками стійке становище або його продуцента на внутрішньому і зовнішньому ринках. В умовах відкритої економіки конкурентоспроможність також визначається як здатність району (підприємства) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках "третьох країн".

Теорія конкуренції виходить з того, що конкурують не райони, а окремі виробники чи продавці продукції. Але економічний успіх району, тобто його конкурентоспроможність безпосередньо визначається наявністю на його території конкурентоспроможних галузей і виробництв. Тому підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників має стати найважливішим пріоритетом промислової політики, яка повинна знайти всебічну активну підтримку і вплинути на формування сприятливого нормативно-правового поля конкуренції. Це доволі об'ємна і копітка робота, яка потребує постійного моніторингу конкурентного середовища з урахуванням

особливостей національної економіки та світового ринку, умов виробництва та чинників, котрі можуть сприяти ефективній конкуренції.

Безумовно, що жоден з районів, навіть найрозвинутіший, не ставить за мету досягнення ефективної конкуренції по всьому спектру продукції, яка може потенційно вироблятися. Пріоритет надається лише тим секторам економіки, які мають реальні умови для отримання конкурентних переваг на вітчизняному і зарубіжному ринках. Щоб запобігти нераціональному використанню національних ресурсів для району особливо актуальним є визначення саме таких галузей і створення дійового механізму підтримки пріоритетних виробників та вдосконалення на цій основі структури виробництва.

За результатами опитування Інститутом реформ зазначається, що перевагами районів є територіальне розташування (рис. 1). Таку думку висловлювали більшість респондентів із таких "географічно полярних" областей, як Львівська, Івано-Франківська, Луганська, Полтавська, Житомирська, Вінницька, Хмельницька. Іншою перевагою, яка стала спільною для 20% опитаних, є "дешева робоча сила" і 9% респондентів серед конкурентних переваг території назвали сприяння місцевої влади. Лише 2% – незначний рівень корупції [4].

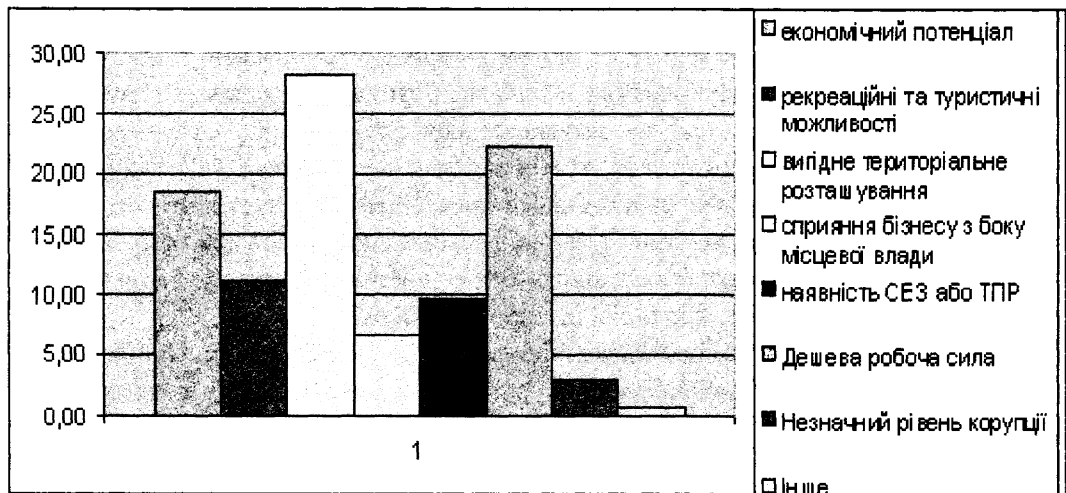

Рис. 1. Переваги регіонів, важливі для залучення інвестицій

До 1999 року Яворівщина належала до "третьої" категорії. Район перебував у напруженій соціально-економічній та екологічній ситуації, пов'язаній з масовим безробіттям та надзвичайно складними техногенними процесами. Промисловість району формувалась лише за рахунок одинадцяти підприємств, найбільшим серед яких було Яворівське державне гірничо-хімічне підприємство "Сірка", питома вага якого в загальному обсязі промислового виробництва становила 80 відсотків.

У зв'язку з призупиненням сірчаного виробництва вивільнилась потужна виробнича інфраструктура (вартість основних засобів 900 млн.грн.), залишилось без роботи близько 30 тисяч працездатного населення.

Соціальні проблеми ускладнювались наявністю державного кордону з Республікою Польща довжиною 48 км, в межах якого на віддалі 10–15 км до 1991 року жорстко регламентувався і обмежувався розвиток виробничої інфраструктури і соціальної сфери.

Крім того, військовий полігон, який займає третю частину території району, використовує інженерно-комунікаційну структуру, але не задіяний як податкова база району. А щорічно близько 500 військовослужбовців, які звільняються в запас і залишаються на території району, поповнюють ряди безробітних.

Район отримав характеристику "депресивного".

"Що необхідно зробити для того, щоб досягнути високого рівня конкурентоспроможності конкретної території?" і "Як цього досягти?" – критичні питання, які стояли перед менеджерами,

власниками підприємств, інвесторами та урядовцями Яворівщини. Рішення знайшли серед шансів, які відкрила доба глобалізації.

Системний підхід, що базується на реальних прикладах, має практичне і стратегічне значення. Міжнародні консалтингові фірми розробили підходи до визначення і вирішення цих проблем: за відсутності власних капіталів необхідно залучати їх із зарубіжжя, створивши сприятливий інвестиційний клімат, і використовувати ці кошти на трансформацію і розвиток економіки.

Однак, сучасні реалії та детальний аналіз свідчать про недостатність створення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні. Сьогодні необхідно створити власне такі умови господарювання, які б мали для району набір значущих властивостей, які робили б район унікальним (особливим) при порівнянні з іншими територіями.

За вищенаведеною схемою конкурентні особливості та переваги Яворівського району такі.

По-перше. Стратегію підприємств району визначає той факт, що економічного розвитку можна досягти орієнтацією розширення виробництва продукції, яка в Україні не виробляється або виробляється в недостатній кількості, і тим самим витіснити імпорт. Крім того, ставиться завдання істотного збільшення зовнішньої торгівлі, використовуючи для цього наявні умови оплати праці, які дають можливість значно здешевити виріб, тим самим забезпечуючи конкурентність її на зовнішньому ринку. Структура компаній в районі має характер взаємодоповнюючий, що зводить до мінімуму внутрішньогалузеву конкуренцію. Наприклад, фірми, які випускають важливий будівельний матеріал – пінополістирольні плити: “Градiєнт”, продукція якого орієнтована на місцевого споживача і “Термобуд” з мережею дилерських компаній у обласних центрах України, продукція якого орієнтована на споживача за межами району.

По-друге. Вигідне географічне положення району характеризується як прикордонна територія, а безпосереднє сусідство з обласним центром Львів та з повітами Польщі підвищує його економічний потенціал, що значною мірою компенсує сучасну “периферійність” місцезнаходження. Багаті природні ресурси і цілющі мінеральні джерела. Основу природно-ресурсного потенціалу району становлять:

- **Земельні ресурси.** Сільськогосподарські угіддя займають 66,3 тис.га (42,8% від всієї території), із них рілля – 42,1 тис.га таких типів ґрунтів: дерново-підзолисті, підзолисто-тернові, піщані, супіщані, глеюваті та опідзолені чорноземи.

- **Природно-рекреаційні.** Багатство мінеральних вод з лікувальними властивостями типу “Нафтуся”, Миргородська (Анна), які зосереджені в районі селищ Шкло і Немирів та природних лікувальних речовин (пелоїдів) сприяли створенню в цих місцях санаторіїв “Немирів” і “Шкло”.

- **Корисні копалини.** Власні корисні копалини: сірка природна (безпосередньо під розробкою сірчаного родовища знаходиться 23 км² земель), нафта (родовище коханівської нафти, запаси якої при наявній технології видобутку становлять до 1 млн.тонн, геологічні запаси – до 10 млн.тонн. Коханівська нафта є типово важкою, термолабільною і при температурі вище ніж 250⁰С розкладається з виділенням сірководню), газ (поклади Віжомлянського та Свидницького родовищ, на яких ведеться робота з оцінки та можливості освоєння цих родовищ. Геологічні запаси газу – 1.5 млрд.м³), будівельні вапняки, пісок, керамзитові глини і гіпс.

- **Водні.** На водоймища припадає 4,7 тис.га. (3% всієї території району).

- **Лісові.** Територія лісів – 52 тис.га., що становить 33,6% до загальної площі.

- **Заповідні зони.** Наявні матеріально-технічні ресурси заповідника “Розточчя” і Національного природного парку “Яворівський” дають можливість використовувати фітотерапевтичні форми оздоровлення і лікування людей.

Найбільша територія району, площа якого становить 1548 кв.км – 7,1 % території Львівської області. Яворівщина має потужний інтелектуально-трудоий потенціал. Розвинута промисловість, потенційні можливості сільського господарства, транспорт і зв’язок (міжнародний шлях “схід – захід”), система життєзабезпечення (високий рівень газифікації населених пунктів, наявність власних свердловин водопостачання, стовідсоткове електрозабезпечення, можливість вирішення питань житлового будівництва тощо).

По-третє. Після набрання чинності у 1999 році Закону України “Про спеціальну економічну зону „Яворів” створено сприятливий інвестиційний клімат і в регіоні відбулися істотні якісні перетворення у всіх спектрах економіки.

Вільні економічні зони є осередками прогресивних методів організації виробництва, ноу-хау. Світовий досвід показує, що БЕЗ є катализаторами технологічного розвитку країни і їх розвиток дає можливість експериментувати в галузі економічного регулювання виробництва (з меншим ризиком порівняно з масштабами країни) та відбирати найефективніші його форми та методи.

Спеціальна економічна зона відіграє вирішальну роль насамперед щодо переміщення з-за кордону сучасних технологій і високоефективних екологічнобезпечних технологічних процесів, випускається імпортозамінна та енергоощадна продукція, чим вирішується питання економічної незалежності не лише регіонального, а й державного рівня.

Однак створення спеціальної економічної зони як ефективного інструменту прискорення розвитку пріоритетних галузей виробничої сфери неможливе без розбудови загальнодоступного інформаційного середовища. Її основними напрямками повинні стати формування науково-інформаційних ресурсів з питань діяльності спеціальних економічних зон не лише України, а й зарубіжних та забезпечення ефективного їх використання; розробка нових і вдосконалення наявних науково-інформаційних технологій, зокрема автоматизованих систем; науково-інформаційне забезпечення інноваційних процесів.

Результати досліджень Інституту реформ свідчать про те, що традиційні чинники інвестиційної привабливості територій – наявність промислових об’єктів, природних ресурсів – поступово витісняються з поля зору інвесторів якісно новими: мобільністю робочої сили, гнучкістю місцевих постачальників, готовністю місцевої влади до співпраці, наявності інфраструктури тощо. Великої ваги набуває питання інформаційного забезпечення та просування позитивного іміджу, який відображає найхарактерніші риси території і дає змогу вирізнити її з-поміж інших. Важливу роль у формуванні іміджу відіграє постійна присутність в інформаційному полі.

По-четверте. Для Яворівського району, щоб запобігти нераціональному використанню національних ресурсів у трансформації виробничої індустрії, особливо актуальним є те, що поряд сусід (Республіка Польща) з високорозвинутою економікою і мережею міжнародних гуртових торгових компаній, які готові виконати будь-яке замовлення щодо забезпечення виробників сировиною, матеріалами, устаткуванням, напівфабрикатами, чим створюється дійовий механізм підтримки на цій основі структури виробництва. На Яворівщині працює 56 спільних українсько-польських підприємств, які створює потужну систему постачання. Крім того, наявність Міжнародного транспортного коридору створює необмежену можливість для товарних та інформаційних потоків. Про це свідчать показники зовнішнього товарообороту, які мають тенденцію до зростання*.

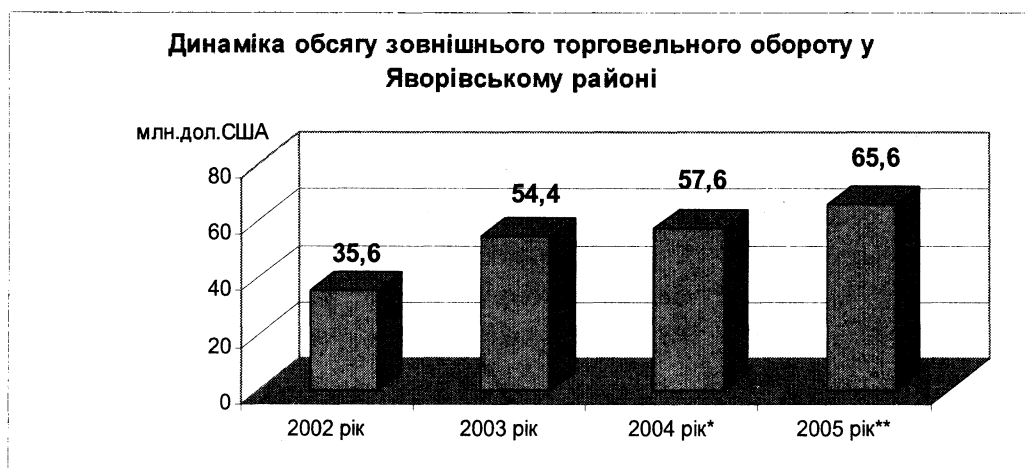

Рис. 2. Динаміка обсягу зовнішнього торговельного обороту у Яворівському районі

* На основі показників управління економіки Яворівського району. (* – очікувані, ** прогнозовані).

Очевидно, що така динаміка була б радикальніша за наявності достатньої логістичної інфраструктури (транспортної, складської, пакувальної тощо), розвиток якої доцільно скеровувати в напрямі створення глобальної логістичної мережі, яку схематично подано на рис. 3.

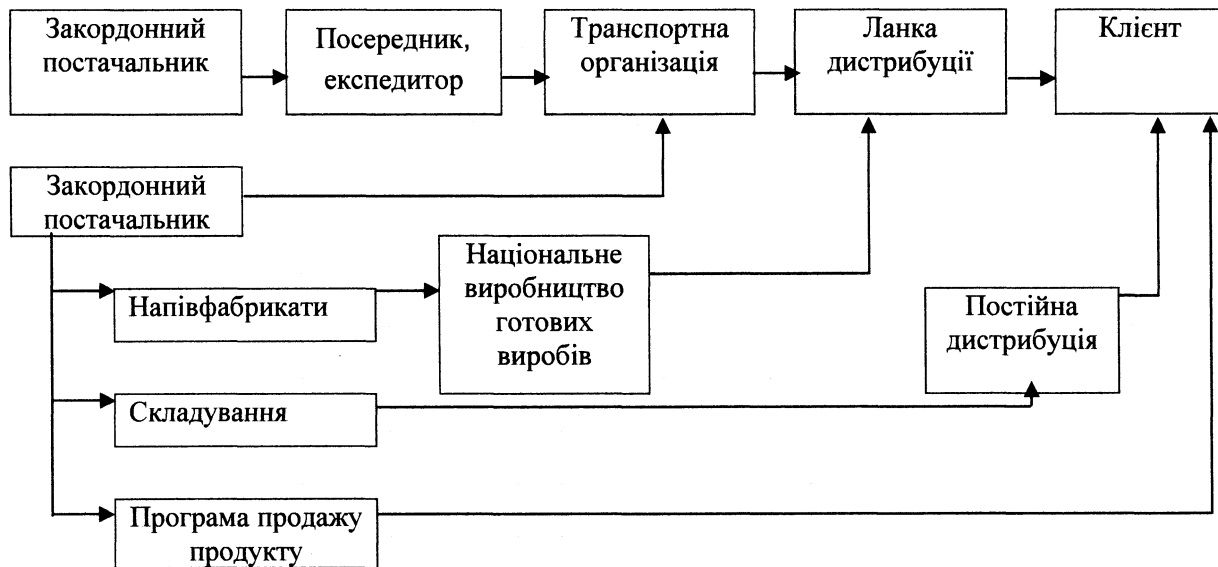

Рис. 3. Структура глобальної логістичної мережі [5]

Така логістична інфраструктура зазвичай існує у двох організаційних формах: інституціональній та неінституціональній. Інституціональна форма вимагає існування міжнародних угод між партнерами логістичних каналів щодо засобів транспорту, розміщення складських баз, використання інформаційної мережі. Неінституціональна форма передбачає лише погодження часу доставки продукту, однак використання інфраструктури партнерами відбувається за власними критеріями.

Висновки

1. Особливе розміщення прикордонних регіонів формує як специфічну складову інвестиційної привабливості, так і відповідну складову конкурентних переваг регіону.
2. Факт прикордонного розміщення генерує транзитні міждержавні потоки матеріалів, людей, інформації, послуг, що виступає вагомим чинником інтенсивного зростання інфраструктурного забезпечення регіону, насамперед його логістичної складової.
3. Особливе розміщення прикордонних регіонів за сприятливих макроекономічних умов може створити ефект мультиплікатора в зайнятості, в обсягах виробництва, в обсягах логістичного обслуговування.

1. Blakely E.J. 1994 *Planning Local Economic Development Theory and Practice*, 2nd Edition, Sage Publications, Inc., 343 p. 2. Побурко Я., Кардаш В. *Методологічні засади класифікації регіонів за рівнем економічного розвитку*, *Економічні есе*. 2003. № 2 (13). 3. Руделіус У. і ін. *Маркетинг*, 2001. 4. Дацишин М. *Пріоритети*. – № 5(11). – 2003. 5. Крикавський Є. *Логістика. Для економістів: Підручник*. – Львів, 2004. 6. Долішній М.І., Побурко Я.О., Карпов В.І., Кардаш В.І. *Комплексна оцінка економічного зростання в регіонах України в 1998-2000 рр. // Регіональна економіка*. – 2002. – №1. – 75 с.